

Белоусова Н. В., к.геогр.н., доцент (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ)

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ ЯК ЕТНІЧНОЇ ГРУПИ

***Анотація.** В статті розкрито сутність походження етнічної групи східнослов'янського населення Карпат – русинів. Акцентовано увагу на походженні цієї етногрупи, історії розселення по території Закарпаття та прилеглих до неї історичних земель країн-сусідок, процесах асиміляції русинів та сучасній картині їх проживання. Досліджено течії становлення русинського етносу, в залежності від території проживання та зовнішнього впливу на формування цієї етнічної групи.*

***Ключові слова:** русини, етнічна група, Закарпаття, чисельність населення*

***Аннотация.** В статье раскрыта суть происхождения этнической группы восточнославянского населения Карпат – русинов. Акцентировано внимание на происхождении данной этногруппы, истории расселения по территории Закарпатья и близлежащих земель стран-соседей, процессах ассимиляции русинов и современной картины их происхождения. Исследованы течения, указывающие на становление русинского этноса, в зависимости от территории проживания и внешних факторов влияния на формирование данной этнической группы.*

***Ключевые слова:** русины, этническая группа, Закарпатье, численность населения*

***Annotation.** The article reveals the origin of Eastern Slavic ethnic group of Carpathian population - Rusyns. The attention is focused on the origins of the ethnic groups, history of settlement in the territory of Transcarpathia and the adjacent historic lands of neighboring countries, the process of Rusyns' assimilation and modern pattern of residence. The course of Rusyn ethnic group formation, depending on area of residence and external influence on the formation of this ethnic group is studied.*

***Keywords:** Rusyns, ethnic group, Transcarpathia, number of population.*

Закарпаття – туристична область з багатими природними ресурсами, древньою історією, видатною культурою, великою духовністю, самобутніми народними традиціями. Це перлина нашої країни, край, який через свою неповторність отримав назву Срібна Земля. Історико-культурну спадщину Закарпаття вивчали, описували, аналізували велика кількість вітчизняних

та закордонних науковців, краєзнавців, істориків, літераторів. В якості вирішення питань щодо збереження природної самотності та історико-культурного надбання Закарпаття, були запропоновані загальнодержавні Програми, а структура та механізм вирішення – у законодавчих актах [1].

На території сучасного Закарпаття проживають декілька історично сформованих етнічних груп українців. Найбільш цікавою і менш за всіх інших висвітленою в науковій та довідковій літературі є етнічна група – русини, яка є об'єктом розгляду в нашій статті.

Метою статті є формування цілісного уявлення про геолокацію, чисельність та встановлення історичної хронології розвитку русинів як етнічної групи.

Завданнями дослідження передбачено: дослідження походження назви етнічної групи «русини»; оцінка кількісного складу русинів на території Закарпаття та прилеглих до нього територій країн-сусідів; надання історичних відомостей про хронологію виникнення та розселення цієї етнічної групи; класифікація течій, сформованих згідно територіального розташування та зовнішніх впливів.

Для реалізації мети і завдань були використані Закон України «Про туризм» [1], Закон України «Про охорону культурної спадщини» [2], Укази Президента України, Постанови і Розпорядження Кабінету Міністрів України з питань туризму.

Русини (русин, русини, українською – русин, словацькою – rusíni, польською – rusini, сербською – русин, rusini) – група східнослов'янського населення Карпат, що проживає в основному в Закарпатській області України та на сході Словаччини.

В енциклопедичних виданнях русинів відносять як до українців, так і до окремої від українців етнічної групи. Частина самих русинів і русинських організації вважають себе окремим народом, частина – українцями. У СРСР розглядалися (а на Україні продовжують офіційно розглядатися) як етнографічна група українців.

Русини населяють Закарпатську область України, Східну Словаччину (північний схід Прешовського краю), деяка їх частина проживає в країнах, куди вони переселилися за останні декілька століть – Угорщині, Сербії (у Воєводині, де їх мова визнана однією з офіційних мов краю), Хорватії, США, Канаді, Австралії, Росії. Окрім самоназв «русини», «росіяни», «руські» і «руснаки», русини також називаються як угрорусини, угроруси, карпатороси, рутени [3].

Всеукраїнський перепис населення 2001 року зареєстрував 10183 русини, перепис 2002 року в Польщі – 62 русини, перепис 2002 року в Воєводині – 15626 русинів, перепис 2001 року в Угорщині – 2079 чоловік (рис.1).

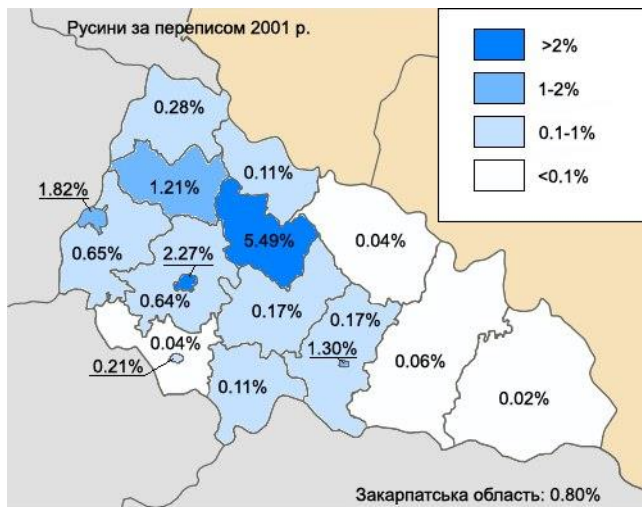

Рис. 1. Розміщення русинів на території Закарпаття станом на 2001 р. [4]

На зорі становлення державності східних слов'ян – Київської Русі, землі русинів населяли слов'яни: білі хорвати, а чорні хорвати населяли Чехію і південну Польщу. Земля русинів з тих часів називається Закарпатська Русь.

У складі Чехословаччини її називали Підкарпатська Русь, а в складі Угорщини вона називалася Російська Крайна. У Х–ХІ століттях Закарпатська Русь входила до складу Київської Русі і з тієї пори східні слов'яни Закарпаття зберігають свій етнонім «русини», незважаючи на перипетії історії. Австро-угорська влада використовувала латинізований етнонім: «рутени» похідне від «русини».

Протягом ХІ–ХІІІ століть угорські феодалі поетапно захоплювали землі русинів за «засечною лінією» – державним кордоном, поступово просуваючи її по Закарпаттю до підніжжя гір. Юридичне включення Закарпатської Русі до складу Угорського королівства відбулося в ХІІІ–ХІV століттях. На це час Київська Русь, ослаблена протистоянням місцевих властей – князівською міжусобицею, впала під ударами татаро-монгольської навали. У результаті цих подій Закарпатська Русь до початку ХХ століття входила до складу Угорського королівства (рис. 2).

Рис. 2. Карта проживання русинів на території Закарпаття [4]

Землі сучасної Білорусії і велика частина земель сучасної України увійшли до складу нового центру збирання Землі Руської – Великого Князівства Литовського. Червона Русь увійшла до складу Польського королівства. Північний схід Русі (Володимиро-Суздальська Русь) опинилася під владою Золотої Орди, і тільки на півночі Пан Великий Новгород – «республіка» народного віча зберегла незалежність (цю землю скандинави називали «країною міст» – Гардарикою).

Надалі Велике Князівство Литовське об'єдналося з Королівством Польським в двоєдину федерацію – Річ Посполиту («Спільна Справа») Обох Народів. Пізніше південна частина Великого Князівства Литовського була передана під управління Польщі, а землі майбутньої Білорусії разом з власне литовськими землями залишилися під управлінням Вільного, що і послужило поштовхом до поділу західно-руських земель і відокремлення білоруського та українського народів.

Православна Церква Закарпатської Русі вимушено була вступила в унію з Римом, утворивши після оформлення 24 квітня 1646 Ужгородської унії уніатську греко-католицьку церкву. З того моменту приналежність до уніатству стало етнічним сигналом приналежності до слов'янського етносу русинів. Як і раніше, русини піддавалися асиміляції. У результаті асиміляції русинів і втрати ними русиномовності, уніати з'явилися серед румунів, угорців і словаків. Етнічна територія русинів поступово скорочувалася і до середини XIX століття вона трохи перевищувала 50000 кв. км.

У результаті асиміляції русинів у 1910 році частка російськомовного населення в багатонаціональному Угорському королівстві скоротилося до 2,6 %, а частка уніатів з 5,4 % знизилася незначно до 5,2 %. Нащадки русинів, втрачаючи мову, намагалися зберегти приналежність до уніатства. У 1910 році чисельність русинів була така: уніатів 472000 осіб, католиків 3000 осіб, а православних збереглося тільки 7000 осіб. Отже, ухвалення уніатства захистило русинів від більш швидких темпів асиміляції.

Чисельність уніатів у інших етносів регіону в результаті асиміляції русинів в 1910 році стала такою: угорськомовні уніати – 247000 осіб, румуномовні уніати – 121000 осіб, а словакомовні русини склали 102000 осіб. У взаємовідносинах русинів зі словаками швидше йшов процес не асиміляції, а процес консолідації слов'ян Угорщини, мови яких дуже схожі. Утворився перехідний субетнос словако-рутени за вірою греко-католики, а за мовою перехідний діалект словацької мови. Чисельність словако-рутенів у 1830 році була 12000 осіб, а до 1910 досягла вже 110 000 чоловік. У результаті асиміляторської політики австро-угорських властей в Закарпатській Русі йшов інтенсивний процес скорочення кількості русиномовних сіл, аналогічний таким же процесам в Німеччині, скорочення числа слов'яномовних сіл у лужичан в полабських Сербії та помор'ян-кашубів у Помор'янах (Померанії). У 1810 році в Закарпатті було 776 русиномовних сіл, в 1830 р. – 756, а в 1880 р. їх вже залишилося 517. Незважаючи на асиміляцію русинів і їх еміграцію за океан, падіння частки русинів в населенні краю, їх чисельність все-таки збільшувалася.

У 1810 році русинів-уніатів було 430000 осіб, в 1910 русинів було 482000 осіб, в 1930 їх число досягло 570 тис. осіб, а в 1979 – 978 тис. чоловік. На території Словаччини чисельність русинів зменшилася, в 1810 році їх було 153 тис. осіб, у 1900 – 83 тис. осіб, а в 1980 їх залишилося 47 000 чоловік. У Румунії зараз залишилося 32000 осіб русиномовного населення, яке зосереджено в основному на річці Рускова.

У 1979 році у Закарпатській області проживало 978 тис. русинів [5]. На сході Словаччини, в селах, переважають русини, на заході ж зустрічаються лише окремі русинські села. Крайніми західними точками розселення русинів вважаються села Літманова і Остурня (49 ° 20'00 "пн. ш. 20 ° 14'00" сх. д.) у Старої Любовні.

Перепис 2001 року в Словаччині зафіксував 24201 русини. Найбільш висока концентрація русинського та українського (за обраними під час перепису національностям) населення спостерігається в районах Медзилаборце і Свидник. Русинське населення Словаччини зосереджено головним чином в селах в гірських масивах Спішська Магура, Леоцькі гори, Черго, Низькі Бескиди, Сланського Врхи, Вигорлат, Західні Бещади.

У середовищі карпатських русинів відбуваються сильні процеси асиміляції. Більш точну картину минулого стану заселення краю русинами

може дати відсоткове співвідношення православних і греко-католиків. Руський політичний рух, зважаючи на історичні та економічні причини, як спочатку, так і до нині має свій колорит і неоднорідність. Нині можна вести мову як мінімум про чотири течії:

1) *Прословацька течія*, що виходить з того, що русини є особливим східнослов'янським народом нарівні з росіянами, українцями, білорусами і мають незалежну від України історичну та політичну традицію Підкарпатської Русі. Зокрема, вона орієнтується на позитивний досвід автономії Закарпаття у складі Чехословаччини в 1920–1938 роках. Словаччина підтримує русинський рух, сприяє його розвитку на державному рівні. Численна зарубіжна (американська і західноєвропейська) русинська діаспора знаходиться, в основному, на цих позиціях. Активним діячем цього руху є канадський вчений Пол Роберт Магочій – дослідник історії України та Підкарпатської Русі, етнічних груп сучасної Канади (словак по матері).

2) *Мадьярофільська (проугорська) течія*, яка протягом тривалого часу пропагує концепцію походження русинів у результаті слов'янізації угорців. Відповідно з цією версією угорці знайшли в Закарпатті нову Батьківщину.

3) *Проросійська течія*, що має подібну теоретичну базу з прословацькою, але орієнтована на більш тісні зв'язки з Росією. Вона увібрала в себе багато русофільських елементів XIX століття, як усвідомлення своєї приналежності до єдиного російського народу «від Карпат до Камчатки».

4) *Проукраїнська течія*, що визнає русинів етнічною групою у складі української нації, але яка виборює право на необхідність більш вираженого збереження русинської культури та самобутності. Ця течія активно співпрацює з українськими організаціями та державними структурами. Представники цієї течії розглядають слово «русини» як старовинне, початкове самоназви українців [3].

В наш час проблема збереження автентичності етнічної групи – русини – є доволі складною і поки що не вирішеною. Проблеми збереження фольклору, писемності, мовності, традицій і обрядів русинів, залишаються поза увагою держави. Але ж саме ця перлинка Закарпаття могла б стати ще одним напрямом туристичної привабливості для представників закордонних українських діаспор, інформаційною цікавинкою для пересічних українців та туристів.

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.2015 р. № 324/95–ВР з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-p/pag>

2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України. – 2000, – № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> 3. Електронна енциклопедія «Вікіпедія». [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>; 4. Карти історико-географічні [Електронне джерело] – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/maps> 5. Історія туризму – <http://buklib.net/books/23304/>

Рецензент: д.геогр.н, професор Доценко А. І